

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет
Ahi Evran University (Turkey)
TESOL – Ukraine

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В МОВІ І КУЛЬТУРІ

Збірник наукових праць

Київ 2019

УДК 821.09(100)(082)
НЗ5

Національна ідентичність в мові і культурі: збірник наукових
НЗ5 праць / за заг. ред. А.Г. Гудманяна, О.Г. Шостак. - К.:Талком, 2019. - 318
с.

ISBN 978-617-7685-68-4

Збірник містить тексти доповідей XII Міжнародної конференції з питань національної ідентичності в мові і культурі, що відбулася 22-23 травня 2019 року на кафедрі іноземних мов і прикладної лінгвістики факультету лінгвістики та соціальних комунікацій Національного авіаційного університету (м. Київ, Україна).

УДК 821.09(100)(082)

Головний редактор:

А.Г. Гудманян, доктор філологічних наук, професор
(Національний авіаційний університет, Україна)

Редакційна колегія:

Е. Акіллі, доктор філософії (Історія), академік

Агі Євран університет, Киршехір (Туреччина)

О. В. Артюшкіна, кандидат наук з лінгвістики, доцент
(Університет Жан Мулен Ліон 3, Франція)

Н. О. Висоцька, доктор філологічних наук, професор
(Київський національний лінгвістичний університет, Україна)

Р. І. Дудок, доктор філологічних наук, професор
(Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна)

Ю. Л. Мосенкіс, доктор філологічних наук, професор,
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Україна)

А. І. Раду, кандидат філологічних наук, доцент
(Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна)

А. В. Чеснокова, професор
(Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна)

О. Г. Шостак, кандидат філологічних наук, доцент
(Національний авіаційний університет, Україна)

С. М. Ягодзінський, доктор філософських наук, професор
(Національний авіаційний університет, Україна)

*Рекомендовано до друку Вченою радою факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету (протокол № 3 від 15 травня 2019 р.)*

ISBN 978-617-7685-68-4

© Колектив авторів, 2019

© Національний авіаційний університет, 2019

Людмила Довбня

*кандидат філологічних наук, доцент
м. Переяслав-Хмельницький*

Тамара Товкайло

*кандидат філологічних наук, доцент
м. Переяслав-Хмельницький*

УКРАЇНСЬКЕ МОВОЗНАВСТВО У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ ПРЕДСТАВНИКІВ ЕТНІЧНИХ МЕНШИН

Закладення наукових основ українського мовознавства здійснили великі інтелектуали, енциклопедисти, серед яких перш за все слід назвати О. Потебню, П. Житецького, І. Огієнка, Б. Грінченка, А. Кримського, М. Калиновича, Є. Тимченка, В. Сімовича, Б. Ткаченка, І. Франка, С. Смаль-Стоцького, О. Курило, В. Ганцова, К. Михальчука та ін. Ідеї одних із них систематично аналізуються в різних розділах сучасного вітчизняного мовознавства, імена ж інших до недавнього часу були невинно забутими чи навмисно замовчуваними. Настав час повернути їх у сучасну лінгвістичну сферу.

З-поміж названих учених слід виокремити тих, чиї фахові українознавчі пошуки сприяли створенню і становленню певних розділів сучасної мовознавчої науки попри те, що самі дослідники не були етнічними українцями: Агатангела Кримського, Олену Курило, Юрія Шевельова. Складно переоцінити їх внесок у сучасну українську філологічну й лінгводидактичну науку. Українська культура й мова справили на них потужний вплив, і вчені, до останку віддані їм, незважаючи на складні й подекуди трагічні повороти долі, не зрадили ані своїх мрій, ані своїх ідей.

До когорти славетних постатей минулого, які долучилися до становлення, розвитку і збереження не тільки національних, а й світових здобутків у царині культурології та мовознавства, належить засновник східнослов'янської орієнталістики, дослідник української діалектології та історії української мови, талановитий перекладач, методист, котрий створив шкільну навчальну літературу з рідної мови, а також навчальні видання для студентів сходознавчих вищих навчальних закладів. Агатангел Юхимович Кримський – «...один із видатних вчених світу, за походженням – кримський татарин, що стояв біля витоків формування Української Академії наук і все своє життя присвятив науці; людина, яка знала понад 60 мов, і всі діалектні особливості української мови. Він належить до блискучої когорти подвижників української науки і культури другої половини ХІХ – початку ХХ ст., діяльність і творчість якого стали невід'ємною складовою частиною українського сходознавства, славістики, літератури, фольклору, історії, етнографії, культури» [5, с. 705].

Науковий і культурологічний виміри фахової діяльності вченого поділяють на два періоди: московський (російський) і київський (український). Перший пов'язаний з Інститутом східних мов, другий – з УАН. А. Кримський є автором понад 1000 наукових праць, які зробили його відомим не лише в Україні, а й далеко за її межами. Це, перш за все, низка ґрунтовних досліджень в орієнталістиці, зроблених автором у перший період діяльності («Лекции по истории семитских языков» (1902–1903), «История мусульманства» (1904), «Мусульманство і його будучність» (1904), «Очерк произношения арабских звуков» (1910), «Из области арабской лингвистики» (1912)) тощо, а також його наукові розвідки українського періоду («Нариси з історії української мови» (1922) у співавторстві з О. Шахматовим, «Історія Персії та її письменства» (1923); «Історія Туреччини та її письменства» (1924–1927); «Перський театр, звідки він узявся та як розвивався» (1925), «Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного» (із 1930 р. та ін.).

Поціновуючи наукові заслуги А. Кримського перед Україною і світом, І. Курас зазначає: «...це подвиг, який гідний подиву і найбільшої шани. Зміст цього подвигу вимірюється такою кількістю книг, досліджень, видань, наукових розвідок, творів художньої літератури, підручників, довідників, словників, що з них можна було

б скласти багатогалузеву бібліотеку. В історії української культури спадщина Кримського кількісно поступається лише перед спадщиною Івана Франка» [4, с. 9].

Ведучи мову про українських учених, котрі не були етнічними українцями, слід згадати потужного мовознавця – етнічну єврейку Олену Курило, котра в різні періоди життя мешкала в Білорусі, Польщі, Росії, Україні, Казахстані, однак її серце завжди було з Україною, що засвідчує ціла низка наукових розвідок дослідниці у сферах української фонетики, лексикографії (термінознавства), орфографії, морфології, синтаксису, діалектології, лінгводидактики: «Початкова граматики української мови» (1918), Курс українського правопису. Підручник для шкіл і самонавчання (1919), «Паралельні форми в українській мові, їх значення для стилю» (1923), «Уваги до сучасної української літературної мови» (1920), «Словник хемічної термінології (Проект)» (1923), «Фонетичні та деякі морфологічні особливості говірки села Хоробричів на Чернігівщині» (1924), «До характеристики і процесу монофтонгізації чернігівських дифтонгічних звуків» (1925) та ін.

Трагічну долю мала дослідниця, звинувачена радянським режимом у націоналізмі і шкідницькій діяльності. Вона була заарештована й засуджена до 8 років таборів. Покарання відбувала на засланні в Караганді. Після цього дослідниця була приречена на цілковите замовчування в науці.

Олені Курило присвятив аналітичну працю Юрій Шевельов. Детально проаналізувавши її життєвий шлях і внесок в українське мовознавство, він завершив свою розвідку словами: «У таких обставинах кінцевим було нагадати про життя й діяльність цього представника іншої нації, що віддав свою кваліфікацію, досвід, працю, а зрештою й життя українській нації і українській науці. Це треба було зробити, поза тим, не тільки з пошани до постаті Олени Борисівни Курило, а і з уваги на те, що її заслуги в унормуванні української літературної мови – незаперечні й невігдані, а її праці в українському мовознавстві – це той вихідний пункт, від якого тільки й може далі плідно розвиватися ця наука. Коли советський режим знищив Ганцова як науковця, Курило наче підхопила прапор, що випав був з його рук, і провадила далі почате ним, поки могла. На жаль, цього не сталося з самою Курило. Коли її було вибито з лав українських мовознавців, не знайшлося нікого, навіть і поза межами

УССР, хто б продовжив її й Ганцова працю. Становище це не можна вважати за нормальне» [6].

Славетну сторінку української історії загалом і філологічної зокрема слід відвести відомому славісту, критику-літературознавцю, історичу, президенту УВАН (1959–1961), «професорові Гарвардського й Колумбійського університетів, члену Американського лінгвістичного товариства, Польського інституту мистецтв і науки в США, почесному доктору Альбертського, Лундського, Харківського університетів та Києво-Могилянської академії» [Брус, с. 80] етнічному німцю Юрію Шевельову.

«Науковець постійно працював заради того, щоб «Карфаген української провінційності й меншовартості був зруйнований». Цей славетний у світі науковець до 90-х років минулого сторіччя був майже невідомий в Україні, його праць не знав той народ, Мові і художньому Слову якого дослідник віддав увесь свій блискучий талант, усе своє життя. Його відхід в історію (12 квітня 2002 р.) зобов'язує нас осмислити його багатогранне і надзвичайно продуктивне життя, його велику і складну інтелектуальну спадщину і ту центральну роль, яку він відіграє в україністиці» [3].

Праці дослідника об'єднані у 17 книг. Серед його ґрунтовних розвідок слід назвати такі: «Грамматика української мови» (1934), «Головні правила українського правопису» (1946), «Думки проти течії» (1949), «Внесок Галичини у формування української літературної мови» (1949), «Нарис сучасної української літературної мови» (1951), «Синтаксис сучасної української літературної мови. Просте речення» (1951), «Передісторія слов'янської мови: історична фонологія загальнослов'янської мови» (1965), «Галичина в формуванні нової української літературної мови» (1975), «Історична фонологія української мови» (1979), «Українська мова в першій половині двадцятого століття: 1900–1941. Стан і статус» (1987), «Чому общеруский язык, а не вітчоруська мова?» (1994) тощо. Домінантою його доробку є праця «Історична фонологія української мови», присвячена глибокому фаховому аналізу звукової системи, у якій висвітлено її розвиток від праслов'янської епохи до другої половини ХХ ст.

Створені Ю. Шевельовим праці засвідчують лінгвістичну ерудицію вченого, наскрізне бачення ним процесів розвитку загальнослов'янської і власне української фонології, специфіки

діалектних явищ і їх впливу на становлення й нормалізацію сучасної української літературної мови. Жодна мова світу не має такого ґрунтового дослідження зі своєї історії, яке здійснив Ю. Шевельов.

Плідна й самовіддана праця А. Кримського, О. Курило і Ю. Шевельова засвідчує результативність діалогу культур, заснованого на взаємодії етнічної самосвідомості вчених та їхніх наукових інтересів на благо україністики.

Література

1. Брус М.П. Історія голосних редукованих звуків / М.П. Брус // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія філологія. – 2009. – № 854. – Вип. 57. – С. 80–84.

2. Довбня Л., Товкайло Т. Історія українського мовознавства в іменах: навч. посіб. Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я.М., 2018. 140 с.

3. Зорівчак Р. Юрій Володимирович Шевельов – дослідник творчості Олександра Опанасовича Потебні: соціолінгвістичний і перекладознавчий аспекти. URL: <http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/Zorivchak.htm> (дата звернення 18.04.2018).

4. Курас І. А.Ю. Кримський – видатний український учений-гуманіст. *Матеріали ювілейної сесії секції гуманітарних наук Національної академії наук України, присвяченої 130-річчю від дня народження А.Ю. Кримського*. К., 2001. 368 с.

5. Петькун С. Агатангел Кримський – феномен української науки та культури. *Народознавчі зошити*. 2013. № 4 (112). С. 705–708.

6. Шевельов (Шерех) Ю. Олена Курило. URL: <https://zbruc.eu/node/42766> (дата звернення: 30.01.2019).